

יולי 2020

נייר עמדה

התמודדות משרד החינוך עם יחסי ערבים יהודים בנושא שנוי במחלוקת¹

בשנת 2019 בדקה עמותת סיכוי את הנוכחות של החברה הערבית-פלסטינית בחומרי הלימוד המיועדים לבתי ספר עבריים במקצועות שפה עברית, מתמטיקה, מדעים ואנגלית.² למרות שהאזרחים הערבים מהווים כ-20% מהאוכלוסייה מצאנו הדרה כמעט מוחלטת של הערכים והתרבות המגוונת של החברה הערבית-פלסטינית. אין ייצוג של שמות אנשים ויישובים ערבים אזרחי ישראל, של נשות ואנשי תרבות ורוח, חסרים ביטויים של הגיון החברתי והדתי ועוד.

מעבר להתמקדות בעצם הסוגיה של ייצוג בחומרי הלימוד, מחקר זה הוסיף להבנה שלנו כי ישנה בעיה מערכתית בטיפול משרד החינוך בנושאים שנויים במחלוקת. ב-2016 פרסם משרד החינוך חוזר מנכ"ל בנושא שיח חינוכי על נושאים שנויים במחלוקת בכיתה,³ כאשר ההוראה מדגישה כי מטרתה לעודד מורים לנהל שיח בכיתות. עוד נכתב כי "חינוך לתודעה פוליטית ואזרחית הוא מטרה רצויה וחשובה בכל מדינה דמוקרטית וגם במדינת ישראל ומשמעותו כי המערכת תעודד את התלמידים לצבור ידע לגבי הנעשה בזירה הציבורית בישראל, לנהל דיון בעניינים אלו ולגבש עמדות, כל אחד על פי השקפתו ובאופן מנומק". הסכסוך הישראלי-פלסטיני וכן יחסי ערבים-יהודים אזרחי ישראל הם נושאים שנויים במחלוקת בעלי מרכזיות עצומה אשר משפיעים רבות על חייהם של התלמידים ושל כלל האזרחים בישראל. ראוי לדון בנוכחות או הדרה מחומרי הלימוד כפועל יוצא של ההנחיה הנ"ל אך לצערנו בשנים שעברו מאז פרסום חוזר המנכ"ל אנו רואים כי משרד החינוך אינו פועל די על מנת להבטיח את מימושה. אנו ממליצים כאן על מספר פעולות פרו-אקטיביות:

1. ידע עובדתי על הסכסוך הישראלי-פלסטיני ועל החברה הערבית – היסטורי, גאוגרפי, הנכחת הנרטיב של כל חברה על הכיבוש ועוד מידע אחר רלבנטי. מחקרו החדש של פרופ' בן עמוס שנידון בועדה חושף חלק מן המידע החסר. ככלל, דרושה הנכחה של ערבים אינדיבידואלים כמוודלים לחיקוי אך אלו מוכרחים לבוא יחד עם הנכחה ולגיטימציה לביטויים של תחושות שייכות והזדהות עם קולקטיב לאומי פלסטיני. אנו רואים חשיבות גדולה בכך שנשות ואנשי חינוך ומחקר ערבים ישולבו כשותפים במהלך זה.

2. הכשרות והשתלמויות למורים במערכת ומורים לעתיד – מתן כלים חינוכיים להתמודד עם דיונים בנושאים שבמחלוקת בתוך הכיתה, שמעוררים רגשות עזים בקרב תלמידים. דוח מבקר המדינה מ-2016: חינוך לחיים משותפים ומניעת גזענות, קובע כי בפועל, היקף ההשתלמויות למורים שהתקיימו בתחום חינוך לחיים משותפים והסכסוך היהודי-פלסטיני היה מזערי ביותר והוא עומד על פחות מאחוז אחד מכלל השתלמויות המורים. תשובות המשרד בסוף 2019 לפניית הקליניקה לשוויון באו' בר-אילן לא הציגו את כמות ההשתלמויות הנוכחית ביחס לכלל ההשתלמויות ואין מקום להניח שהיקף ההשתלמויות גדל באופן משמעותי. גם במכללות להכשרת המורים לעתיד עדיין אין קורס חובה בנושאים אלו בקוריקולום המונחה ע"י המועצה להשכלה גבוהה ומשרד החינוך.

¹ נייר עמדה זה הוגש כחומר רקע לדיון מהיר שהתקיים בוועדת החינוך של הכנסת ביום 15 ביולי 2020, בנושא: "העלמה השתקה של הסכסוך הישראלי-פלסטיני בספרי הלימוד הישראליים" בעקבות מחקר של פרופ' בן עמוס אשר בדק את יחס חומרי הלימוד לכיבוש המתמשך ולהשפעותיו.

² רעי ומזור: נייר מדיניות - ייצוג והנכחה של החברה הערבית בחומרי הלימוד, עמותת סיכוי 2019

³ חוזר מנכ"ל: התכנית הלאומית ללמידה משמעותית – השיח החינוכי על נושאים השנויים במחלוקת, משרד החינוך 2016

3. גיבוי מערכתי של משרד החינוך – מורים, מנהלים וכותבי ספרי הלימוד צריכים לדעת שהם יכולים להביא בפני התלמידים נושאים בוערים על סדר היום הציבורי בצורה מעמיקה ושלא יסתכנו כך באבדן משרתם, אלא להיפך – יקבלו ליווי ותמיכה במקרה הצורך ואף ימָדְדו ויקבלו הערכות חיוביות על כך.

נציין בנושא זה מחקר בראשותו של פרופ' ערן הלפרין אשר מציג את תפיסותיהם של מורים, הורים ומשרד החינוך אודות עיסוק בכיתה בנושאים שבמחלוקת.⁴ כך, למרות שכ-87% מהמורים ואחוז דומה מההורים חושבים שיש לעסוק בסוגיית יחסי יהודים וערבים בבית הספר, רק 47% מהמורים חושבים שזו ציפיית המערכת הבית ספרית מהם. בחינוך הממלכתי דתי, שיעור המורים שחושבים שהמערכת מצפה מהם שלא ללמד את הסוגיה הזאת הוא 74%.

מציאות החיים בישראל 2020 מקוטבת ומפולגת. במגורים, במערכת החינוך ובסביבות החברתיות ישנה הפרדה כמעט מלאה בין ערבים ויהודים. על כן, יש תפקיד מרכזי למורים ולחומרי הלימוד בהם הם נעזרים - בהענקת ידע וכלים להפחתת הניכור ובחתימה לקידום חיים משותפים. משרד החינוך מוכרח לקחת על עצמו אחריות בגידול דור של תלמידות ותלמידים שיהיו יותר מוכנים לשותפות המורכבת והשברירית שנקמת כאן בין ערבים ויהודים. זה העתיד של הארץ הזו.

⁴ הלפרין: יחסם של מורים והורים לשיח בבית הספר בנושאים שנויים במחלוקת, הבינתחומי הרצליה 2016

